

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 20 • 1969 • SIDE 445–449

De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen

Danmark

Af Sven Tito Achen

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heralдинen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Danmark

Af *Sven Tito Achen*

DERIMOD kunne det være interessant at prøve på at finde frem til, hvorfor den danske konge satte *tre løver* i sit våben, og hvorfor han valgte farverne *blå løver i gult felt*. Hvilke bevæggrunde kan han tænkes at have haft til at gøre just dét, og til ikke at gøre så meget andet, som teoretisk var lige så nærliggende?

Som bekendt kan de tre danske løver (+ søblade) føres tilbage til o. 1190, fra hvilket tidspunkt de er bevaret i kong Knud 6.s segl. Da Knud 6. døde barnløs, i 1202, overtog hans broder Valdemar Sejrs tronen samt tre-løve-våbenet. I heraldikkens »første

generation« var det usædvanligt at to brødre tog samme våben. Hvorfor skulle de det? Det var langt mere naturligt at tage hver sit. Knud 6.s og Valdemar Sejrs brug af samme våben tyder derfor på, at våbenet har eksisteret allerede i generationen før, hos deres fader, Valdemar den Store, født 1131, konge 1157-82.

Denne opfattelse bestyrkes ved, at tre af Knuds og Valdemar Sejrs fælles søstre fik efterkommere, hvis våbener var afledninger af de danske løver + søblade, så vidt dokumentationen rækker i de samme farver. Det drejer sig om Sofie, gift 1181 (i Valdemar den Stores levetid!) med Sieg-

fried af Orlamünde; Helene, gift 1202 med Vilhelm af Lüneburg; og Richiza, gift 1210 med Erik 10. af Sverige. En fjerde søster, Ingeborg, gift 1193 med Filip August af Frankrig, fik ingen børn og har ikke efterladt sig heraldiske vidnesbyrd (se HT 15, p. 230, 1967).

Det må altså betragtes som næsten sikkert, at de tre løver er ført allerede af Valdemar den Store. Men hvorfor kunne han ikke nøjes med én løve? Hvorfor skulle det være tre? Herpå kan der tilbydes tre forklaringer, en æstetisk, en religiøs og en politisk.

I heraldikkens første tid tog man det ikke så nøje med et våbendyrss stilling, og ej heller altid med, om det blev gengivet i ét eller flere eksemplarer. I et højt, spidst skjold var det naturligt at afbilde en løve *oprejst*, men i et fladt banner kom den bedst til sin ret afbildet *gående*, og så gjorde man det. Det var stadig samme våbenmærke. Hvis man imidlertid af en eller anden grund overførte den gående løve til skjoldet, opdagede man, at dette var æstetisk utilfredsstillende, skjoldet så tomt ud. For at få det udfyldt som det skulle, kunne man i så fald blot sætte to, eller evt. tre løver i det, over hinanden. Så var der ingen som kunne sætte en heraldisk finger på det. Måske er oprindelsen til de danske løvers antal virkelig så enkel. Det er i denne forbindelse værd at vide, at de to andre europæiske dynastivåbener med tre løver, Englands og Hohenstaufernes, begge er begyndt med kun én løve.

En medvirkende årsag til en eventuel overgang fra én til tre løver kan søges i den opfattelse, at løven var et symbol på opstandelsen, og at den i denne egenskab i reglen afbildes med tre unger. En lignende ændring

af et kongevåben fandt sted, da den franske konge Karl 5. o. 1365 reducerede antallet af liljer i Frankrigs våben til tre, bevidst med den hensigt at deres antal skulle symbolisere Treenigheden.

Hohenstaufferne

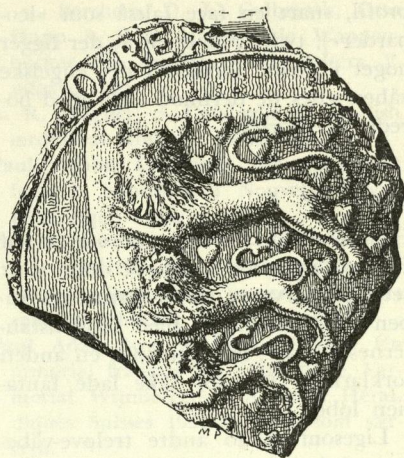
Endelig er der den politiske teori. Det er nævnt at også *Hohenstaufferne* havde tre løver i deres våben. Dette fyrstehus var hertuger af Schwaben, men tillige i perioden 1138-1254 tyske kejsere. Deres løver var sorte i gult felt, hvilke farver formodentlig er afledt af det Tyske Riges våben: en sort ørn i gult. Som man ved, var det i middelalderen almindeligt, at en vasals våben var afledt af hans lensherres, og ligheden mellem Hohenstaufernes tre sorte løver i gult felt og Valdemar den Stores tre blå løver i gult felt er så påfaldende, at en eller anden form for sammenhæng næsten er nødvendig. Tanken er vistnok ny i Danmark. I en artikel om »Danske by- og herredsvåbener« i Tidskrift for Kunstindustri 1893-94 skriver Anders Thiset ganske vist: »End- og selve vort gamle rigsvåben, de tre løver, synes at skyldes påvirkning udefra«, men af et andet sted fremgår det, at han hermed mente England.

Men var de danske konger vasaller af den tyske kejser? Det er et spørgsmål, som jeg ikke vover mig i kast med. Jeg vil blot pege på følgende: I 1152 anerkendte kong Svend Grathe, Valdemar den Stores fætter og forgænger, udtrykkeligt Hohenstaufeneren kejser Frederik Barbarossa (1152-90) som sin lensherre og demonstrerede dette ved at bære hans sværd ved hans kroning i Merseburg. Og da Valdemar i 1157 havde overvundet Svend og selv var kommet på tronen, væg-

rede han sig ifølge Dansk Biografisk Leksikon »lige så lidt som sine forgængere ... ved at anerkende kejserens overhøjhed«. I 1162 var Valdemar således som »kejserlig lensfyrste til stede ved mødet i Besançon«.

Efter min mening er der kun én hage ved denne teori, nemlig at Hohenstauffer-våbenet med tre løver først kendes senere end det danske kongevåben. Dette kan imidlertid være en tilfældighed, det er jo kun en brøkdel af middelalderens segl som er bevaret. Dertil kommer at antallet af Hohenstauffernes løvesegl i forvejen er meget ringe, netop fordi de også var kejsere. Naturligt nok anvendte de helst det kejserlige segl, med ørnen, fremfor deres hertugelige segl, med løven eller løverne. Hidtil har man ment, at det ældste Hohenstauffersegl med tre løver var fra 1216, men nylig har Dr. Eberhard Gönner gjort opmærksom på et segl for Frederik Barbarossas søn hertug Filip, stammende fra årene 1196-98, hvori han mener at »auf dem Schild des Reiters sind undeutlich drei Löwen übereinander zu erkennen«. Muligvis vil der blive gjort nye fund, der kan føre Hohenstauffernes tre løver endnu længere tilbage.

Det blev før nævnt, at også *Englands* tre-løve-våben oprindeligt havde bestået af kun én løve. Ændringen af den ene løve (eller af to, som den i mellemtiden havde udviklet sig til) til tre blev foretaget af Rikard Løvehjerte i 1194, lige efter at han var kommet fri fra sit fangenskab i Tyskland. Som bekendt blev Rikard på vej hjem fra det Hellige Land fanget af hertug Leopold af Østrig og først løsladt mod betaling af en uhyre løsesum. Hvad der er mindre kendt er, at Rikard ikke kom direkte hjem. Leopold udleverede ham til Hohenstauffer-kejse-

Den ældste gengivelse af det danske kongevåben som vi kender til, sidder på bagsiden af Knud 6.s segl. Ifølge Henry Petersen, som i 1879 fremdrog det i arkivet i Schwerin, kan det tidligst være fra o. 1190. Seglet kendes kun i dette ene eksemplar. Om det stadig eksisterer vides ikke, men er ved at blive undersøgt. Her reproduceret efter *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1882.

ren Henrik 6., Frederik Barbarossas søn, der først løslod Rikard efter at denne havde anerkendt kejserens lenshøjhed over England! Skulle der mon være en forbindelse mellem alle tre tre-løve-våbener?

Efter disse perspektiver er det helt pinligt at skulle omtale endnu en teori om de tre danske løvers oprindelse, nemlig den, at de tre blå dyr skulle repræsentere de tre strømme — Øresund, Store Bælt og Lille Bælt — som forbandt den danske konges lande. Teorien kendes fra 1500-tallet (se Borg, side 403, og Thiset, side 27 f), men der er intet der tyder på, at den er andet end renæssance-fantasi.

Til slut bør måske nævnes, at såvel de hohenstaufiske som de danske tre løver snart gengives med hovedet i

profil, snart en face (altså som »leoparder«), tydeligvis uden at der ligger noget i denne forskel. I det engelske våben vises de derimod altid med hovedet set forfra.

Farverne

Hvis Danmarks våben er afledet af Hohenstaufernes, forklarer dette stort set også farverne. Hvis Danmarks våben *ikke* har noget med Hohenstaufernes at gøre, må man søge en anden forklaring. Hvorfor ikke lade fantasien løbe?

Ligesom de to andre treløve-våbener vi her beskæftiger os med, kan Danmarks våben oprindeligt have bestået af kun én løve, og i så fald må vi gå ud fra, at farverne var de samme: blå løve i gult felt. Dette er interessant nok det modsatte af naboriget Sveriges våben: gul løve i blåt felt, og der *kan* være en sammenhæng.

Det er ikke sjældent inden for den ældste heraldik, at nabofyrster havde samme våbenfigur, men i omvendte farver. Brabant: en gul løve i sort, Flandern: en sort løve i gult. England (oprindeligt): en gul løve i rødt, Skotland (oprindeligt): en rød løve i gult (se også side 459). Brandenburg: en rød ørn i hvidt, Polen: en hvid ørn i rødt. *Måske* er Sveriges og Danmarks våbener i deres oprindelse et lignende sæt »kontravåbener«?

Da en gul løve forekommer at være et naturligere valg end en blå, kan det argumenteres at det svenske våben måske er det ældste af de to. Dog, heraldikken skal ikke »ligne«. Hvad der vel nok er et af verdens allerældste løvevåbener, kongen af Leóns, viser en *purpur* løve, og det oven i købet i en del af Europa, hvor man formentlig har vidst nogenlunde god besked om, hvordan en løve faktisk

så ud. Måske er de danske løver blå af den simple grund, at andre farver var optaget.

„Søbladene“

De røde hjerteformede figurer som er strøet i det gule felt mellem løverne, har måske oprindeligt ikke været betragtet som en fast bestanddel af våbenet. Engang imellem er de udeladt (af kongernes våbener dog vist først dokumenteret fra 1300-tallet), og i nogle af de våbener som er afledet af det danske kongevåben blev de udeladt permanent. Det gælder fx. (slutteligt) Slesvigs våben med de to løver. Fænomenet kendes også i andre samtidige våbener, hvor man somme tider dryssede et felt over med fx. roser, og somme tider udelod dem. I Danmarks våben skete der altså det, at figurerne blev siddende, da våbenet fandt sin endelige form. Oprindeligt var de »strøet« mellem løverne, på alle led, og i ubestemt mængde. I 1819 fastsattes deres antal til ni.

Diskussionen om hvorvidt disse figurer er hjerter eller søblade har stået på i henved hundrede år, men måske er ingen af delene rigtigt. Måske er figurerne blot et abstrakt eller i alle fald »uspecificeret« ornament, som imidlertid har skullet have et navn, og så har man kaldt dem hvad de mest mindede om, i én udførelse blade, i en anden hjerter. Heraldikken kender mange sådanne »hjælpe-navne«: en »bjælke« kaldes det, men denne figur skal jo ikke forestille en bjælke. En »billet« skal ikke forestille en billet, lige så lidt som en »pæl« skal gengive en pæl. *Bjælke, pæl, billet, besant* m.m. er blot bekvemme betegnelser for figurer, som minder om de pågældende genstande uden at have dette til hensigt.

I de seneste århundreder er figurerne oftest blevet opfattet som *hjerter* — »i skjoldet springer løver, og hjerter står i brand« — hvilket deres farve gør nærliggende. En talsmand for denne opfattelse er bl. a. Thiset (se litteraturfortegnelsen, p. 28 f). På en måde er dette også den smukkeste tanke. At de imidlertid meget tidligt er blevet opfattet som blade, lindeblade eller åkandblade, »søblade«, er der ingen tvivl om. Pudsigt nok bidrager selve Wijnbergen-våbenbogen, som påvist af Paul Warming, til at vise dette. Og med denne muntre lille historie slutter det danske afsnit.

Gengivelsen over for side 456 er ikke alt for tydelig, men man kan dog skimte, at de røde pletter ikke er rigtig hjerte- eller søbladsformede. I den publicerede udgave af våbenbogen blasoneres de som »flammer«. Det ligner de også. Men de ligner endnu mere græstuer eller klynger af siv, mest minder de om de små figurer som på ældre landkort var signatur for »mose« eller »sump«. I nordisk og tysk heraldik er søbladet almindeligt, i fransk heraldik er derimod både figuren og ordet ukendt. Forekomsten af »sivtuerne« i den franske våbenbog kan næsten ikke forklares på anden måde, end at bogens ophavsmand har tegnet Danmarks våben efter en blasonering (på dansk eller tysk), som han har forstået udmærket med undertag af ét eneste, for ham ukendt ord, »søblad« eller »Seebblatt«. »Sø-blad?« har han tænkt, og derefter konstrueret en figur af »blade ved en sø«, dvs. en tot siv.

Litteratur

»Herold«, af Ernst Verwohlt, sp. 483-87 i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bind 6, 1961.

E. v. Berchem, D. L. Galbreath, Otto Hupp & Kurt Mayer: Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters, 2. udgave 1939.

A. R. Wagner: A Catalogue of English mediaeval Rolls of Arms, 1950.

Paul Adam: Catalogue des armoriaux français imprimés, i Nouvelle Revue Héraldique 1948.

Paul Adam-Even (det er samme mand): Les armoiries étrangères dans les armoriaux français du moyen âge, i det spanske tidsskrift Hidalguia, 1955.

Paul Adam-Even & Léon Jéquier: Un armorial français du XIIIe siècle, l'armorial Wijnbergen, i Archives Héraldiques Suisses 1951-54, også som særttryk.

P. B. Grandjean: Det danske rigsvåben, 1926.

W. Møllerup: Billedlige fremstillinger af slaget ved Bornhøved, Arbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1888.

»Løve«, i almindelighed, af John Bernström; ikonografisk, af Martin Blindheim; heraldisk, af Hallvard Trætteberg; sp. 165-85 i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bind 11, 1966.

Eberhard Gönner: Das Wappen des Herzogtums Schwaben und des Schwäbischen Kreises, p. 18-45 i Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte, Jahrgang 26, 1967.

Erik Borg: To »forkerte« rigsvåbener, side 399-410 i Tidsskrift for Søvnæsen, sept. 1965, 136. årgang.

Anders Thiset: Nogle bemærkninger om dansk heraldik i fortid og nutid, side 1-36 + en planche, i Arbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1902.

Flere af disse og mange andre værker, til denne og andre undersøgelser, er stillet til rådighed af Dr. h. c. Ole Rostock, som også er kommet mig til hjælp med råd og med dåd på mange andre måder. Jeg takker Dr. Rostock og tillige Dr. phil. Henry Bruun, Rigsarkivet, samt Baron O. H. M. Haxthausen for gode råd og stor hjælpsomhed mod mig ved denne artikels udarbejdelse og ved mange andre lejligheder.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.